

ציונות הספרים

בין האש והישע

סאָמא דראַמאַטיש מאַת אהרון צייטלין, הוצאת "בנה", תל-אביב, תשי"ז.

הגאולה המשיחית, "הישע" — כמקור לכיסופים נצחיים שבטרם-גאולה; "הישע" בתפיסת משורר זה, שחוויתו מונחית באפיקי האמונה וההזיה הקבלית, נודעת לו משמעות מרחיקה לכת הרבה מעבר ל"ערך הסמלי" שבתקומת המדינה. צייטלין נתקע הרחק בטרם "קץ הימים", בין האש והישע, נשתקע בגעגועים על המשיח ונגאל בכיטופי גאולה. והרי במחצית המאה ה-20 זה נחשב להישג. באור זה מתגלה לעינינו חורכנן עמנו באירופה, והוא חורג ממשמעות תחומה וחתומה של יחיד בזמנו, או של דור בסוים, באסקלרית הנושאים הפרובלמטיים משתקפות משמעויות נצחיות, גורליות, הספירות מתרחבות, מעגל מקיף מעגל, מן אדמשיח (אדם משיח) אל עמשיח; מכאן כבר גרמות באופק הרעיוני המסקנה עולמשיחית, אולם עד כאן רחוקה הדרך. באיטיות ובהתמדה מעצב צייטלין את גיבורו הטראגי, הוא מצמיחו מן המשואות, לש בו ויוצרו ברוא חדש ובמאבק על נפשו שלו ושל שאלתיאלים רבים, הוא מוליכנו בדרך נפתולי האמונה לקראת האמונה בנצח ישראל.

שאלתיאל, גיבורו של צ., הוא בעל כמה פרצופים ובבואות ויש לו משמעויות סמליות אחדות ("אני רבים בי, דורות מתפלגים ביי"), מתגלה בעיצוב ביירוניסטי, כאיש המרד, בעל מהות של תפיסת עולם, ופארטיזאן גיטו וארשה. ומאיך גיטא הוא גילגול דמותם של אליעזר בן יאיר וגורו של האר"י; ביסוד נפשו חותרים איוויי התאבדות וכמהות מסתורין. המאבק להצלתו מהתאבדות שלוב במאבק אידיאי לער קומה של אמונה בצורת רעיון מטאפיזי-מיסטי דתי, שנקודת מוצאו ומסקנתו ב"אינמות", להמ"ם — "לא היה מוות מעולם": "זה לא זחילה / פילוסופית על גחון / לקראת אלמוות נצחית שבהשאלה; / לא גבור על מוות, לא הנצחון / על מוות בכוחה של הכללה, / היכללות סתמית ולא אישית / באיקת-כלית-ואיקת-ראשית — / כי אם אי היות המוות, העדרו מלכתחילה" (ע' 112).

הרעיון העשוי לנטוע חווית "איהיה" המות מעלה הרבה אמצעים ספקולאטיביים המוכיחים במראות, אותות ותמונות כי אן

אהרון צייטלין

דימדומים הזויות מיסטיים שבנוף היהודי המטאפיזי, המפולש לזמנים שונים והמאחד סמלים ודמויות רחוקים... מכאן שרשים לערגור נות משיחיים, על כל המבעית שבעצם "החדירה והייחוד", בפואמה שלפנינו. בעיצובה הסתייע המשורר בכמה עיקרים ומושגים של תורת המקובלים: קליפות, גילגולים, מלכת השבת, השטן וכד'. ולא זו בלבד. היצירה מעלה טיטור אציות דימוניות מסוג מכשפות-לוציפר-מפיסטו, וכנגדן — קולות מנבכי ההיסטוריה והאמונה של האומה, קולות מורדי הגיטו וגיבורי מכה, קדושי נצח ישראל, קולו של משיח בן יוסף וקולה של כנסת ישראל וכד'. העלילה עמוסה דמיון ומחשבה ועשירה בסמלים ובגופים פעילים, בתמונות ובסיטואציות. המעניקים לפואמה מתח דראמאטי.

כמה רעיונות יסוד, ששרשם בחווית ה"אני מאמין" המיתר-פילוסופי של א. צייטלין, עוברים כספיראלים לאורך המסכת הפואמאטית הגדולה: (א) אין מוות, לא היה מוות ולא נברא; ובכך יש לחיים המשך בגילגול... (ב) האמונה בנצח ישראל מוצאת אגב ביטוי סמלי בתקומת המדינה. (ג)

מצליחים להעמיד את הספר הזה במבחן החוויה של „אינמוות“ ובאירת האמונה בהישארות הנפש והישארות הצלם. על שאלתיאל נגזר ללכת לצפת ולהיגאל במדינת „עמשיח“, בבחינת חזון וכליונות נפש מיסטיים להתגשמות היווג ששיח בן יוסף, העליון, עם כנסת מטה של ישראל — הדלי והבאר:

לך אָני אִישׁ חָקָא וְאַמְתָּא לִי!
 אַיִךְ אַעֲלֶה סַפְסָה וְסַפְסָי?
 תְּחַלֶּה אֵלַי רְךָה קְרַח קְלִי,
 רְךָה אִמָּה אֵלַי סְרַם סַחְקָא,
 פְּנַח וְשִׁאקָה! עַת סִפִּי תְּרַלָּה,
 עַת תְּנַבֵּיעַ סְקוּרִי אֲשֶׁר תְּאָוְנִית —
 לְקָרְאָתָהּ — עֲפָה עָלָה אַעֲלֶה!

כאן מניח המשורר את היסוד לגאולה המלאה בצורת געועים למשיח בן דוד. איני פותר (הדלי והבאר אינם נפגשים), אבל הוא מסתפק ברמו שקוף למדי שבדברי לאה אל שאלתיאל: „קום בצע תפלה ונפגשה“. הגאולה כהשתוקקות חסידית אינה יוצאת מגדר אימה בפני התמרדות משיחית קוסמית, כמשל הרין מברצלב על הלב (לבו של העולם) והמעין שבהר המשתוקקים זה לזה. — ולו היה מתקרב אל ההר כדי שיהיה סמוך להמעין, או לא ראה את גובה ההר וגם את המעין שעליו לא ראה ואז תצא נפשו, כי עיקר חיותו הוא מהסתכלות אל המעין“ — — —

בגדר אותו „הלב“ המשתוקק נשאר אהרין צייטלין ובגדר אתה „ההסתכלות“ השאיל את גיבורו שאלתיאל. הקורא ביצירה יגיע בלי ספק לעילוי החוויה. לפחות שעות אחדות ימצא במחיצת האינמוות ובאירתם המחיה של כיסופים משיחיים...

שרגא אבנרי

מות“. אין למתאבדים מנוס מן החיים. הנר צחים בידי הנאצים לא אבדו מן העולם, צלמם לא הוכחד ונפשם ממשיכה באלמוות. עם ישראל חי — — —

כסופר ועונאי מחונן הגיבור בחוש הסתכלות שלישי „אוזני“ (אוזן־עין). המאפשר לו חדירה לעולם הסמלים המטאפיזי. הוא מופיע בפני בית דין של נפשו העורכת חשבונה, והפולמוס בינו ובין דייניו מתגלגל ימחריף משמעותן של הדעות הנוגדות („ליל שפוט השופטים“). לשם שיכנועו של הגיבור שבחר במות ובנקם „לראות הירושמה יקומית ועם פלשתיים למות“, מובאים עדים, עובדות וטמלים, שהמשורר מועיק מתורות האינטואיציה ומעולם המחשבה הקבלית התיאורטית. בחוויה של אחדות הזמן, כשאין עבר הווה ועתיד, נופלות כל המהצות ונפגשים עם שאלתיאל במשפט: אשתו לאה וילדו שנרצחו בידי פון־טוד — והם חיים... אליעזר בן יאיר מוצא זהותו ב„גילגול“ שאלתיאל ולשניהם מתחורות עובדת „אי היות המוות“. פון טוד הנאצי שרצח ולא הצליח להמית ולהכחיד מתענה ביטורי ענשו — אין מות... מופיעים: ישו בקונצפציה של היהודי הנענה, מורד וכופר באלהותו, לגוכה טורקומאדה שעולמו מתמוטט. השטן באינטרפרטציה פאוס־טית (אף מחוויר בעיצובו הרבה לעומת מפיסטו), מועזע ממעשיו של פון־טוד שהחרידו מוט־דוד תכל ושינו מושגי הרע. גילגולים מן החי והדומם מאשימים את פון־טוד בקיפוח גילגולם. הספר השני „ליל שפוט השופטים“, המגלם מחשבה עשירה, מסתיים במעין „הפי אנד“. פון־טוד בוחר להיכלא בתהום. בן יאיר ממסדה מוצא תיקונו בשאלתיאל, החוזר בו ונגאל באמונה בנצח ישראל וב„עמשיח“ אף השטן נגאל משטניותו וחוזר להתמלאך... (תאם לא נחפו המשורר לקסד את יסוד הרע?) הרע־ינות הפילוסופיים המנצחים על הדיאלוגים